

מנוחה ינקלביץ, אולם יצחק במערת המכפלה, 2015

סודותיה של המערה

אין עוד אתר בעולם כמו מערת המכפלה, המשמשת לתפילה כבר אלפיים שנה ברציפות. היא מושכת אליה לא רק מתפללים יהודים אלא גם עולי רגל מוסלמים מפקיסטן ואוונגליסטים מגאנה / ג'דעון אלעזר /

של הסכסוך הישראלי-פלסטיני העכשווי. תיירים מוסלמים רבים מטורקיה, אינדונזיה, מרכז אסיה וארצות המערב, מגיעים לחברון לביקור במקום הנחשב לעיתים כאתר הרביעי בקדושתו לאסלם. על פי המסורת, הנביא מוחמד ביקר גם במערה במהלך מסעו הלילי לירושלים (אלאסראא') ועלייתו השמימית. מתפללים מוסלמים רבים, בעיקר כאלה המשתייכים למסדרים סופיים, מאמינים כי תפילה ואמירת פרקים מסוימים מן הקוראן במקומות קדושים כמו מערת המכפלה, פועלות בעוצמה רבה יותר מתפילה במקומות אחרים.

עבור עולי רגל מוסלמים, כמו גם נוצרים רבים, חוויית ההגעה אל מערת המכפלה היא מסע אל העבר – אל נביאי התנ"ך והקוראן ואל יסודות האמונה. כפי שאמר לי אבו אליחסן, מבקר בריטי-פקיסטני בדרכו לחברון: "אנחנו מרגישים בבית, כאילו אנחנו חוזרים לשורשי האסלאם". בחפשו לגעת במקום משכנם של הנביאים, עולי רגל כמו אבו אלחסן משתדלים להתחבר אל המידת האפשר מן ההווה של חברון, מחלוקת העכשווית של העיר ומשליטתו של צה"ל במקום, לעבור במהירות את המחסומים ואת הבריקות על מנת להגיע פנימה ולהתפלל בתוך המרחב המקודש

גורד למה שניתן לחשוב מן המונח "מערה", המבקר במקום עולה מעל פני האדמה ומטפס במדרגות אל מקום ציוני הקברים העצומים, המסמנים את הקברים שנמצאים למטה מתחת למרצפות. בתוך המבנה, מילים וסמלים נעזרים בשכבות זה על גבי זה – פרוכות עם ציטוטים על האבות והאימהות ועל חשיבותה של העיר חברון לאורך הקורות, מעל הארכיטקטורה המרסלמית ופסקי הקוראן, מעל האבנים ההרודיאניות העצומות, מעל הבור הכפול ופתח גן עדן.

המערה עצמה היא סוד בלתי נגיש, הרוחש מתחת לפני המבנה. סודה של המערה מושך רבים, מי לחיוב ומי לשלילה. בשנים כתיקונן, קבוצות רבות של יהודים, מוסלמים ונוצרים פוקדים את המערה, יוצרים משמרים ומשחזרים את קדושתה של העיר. כפי שמציעים החוקרים ג'ון אורי ומימי שלר במאמרם מ-2006 על פרדיגמת המוביליות החדשה, למרות הניסוי האנטואטיביטית שלנו לתפוס את המרחב הפיזי כקבוע ובלתי משתנה, מרחבים נוצרים ומעוצבים על ידי התנועה אליהם ובתוכם ומן המשמעות הדינמית המיוחסת להם. כך, תנועתן של הקבוצות השונות מכוננת את מרחביה של חברון בצורות שונות: במקום תפילה יחיד במינו, כנקודת מוצא לאומית או כליבו

סיפור רכישת מערת המכפלה על ידי אברהם מוזכר לי תמיד את המסה על המתנה של האנתרופולוג היהודי-צרפתי מרסל מוס. מוס כתב על המשמעותיות החברתיות המפליגות של נתינת מתנות. בניתוח של חברות מסורתיות מסוגים שונים הראה מוס כיצד נתינת מתנות וקבלתן מכוננת קשרים חב"רתיים: הנותן חייב לתת, המקבל חייב לקבל ולאחר מכן להשיב במתנה משלו. "מתנה שלא הושבה הופכת את מקבלה לנחות, בייחוד כאשר קיבל אותה בלא כוונה להחזיר".

בנוסף, לתפיסתו של מוס, משמעותה של המתנה חורגת מן המישור החברתי-כלכלי, שכן נותן המתנה מעניק משהו מהותי מעצמיותו:

היסוד המחייב בתוך המתנה שניתנה או הוחלפה הוא שמה שהתקבל אינו דומם. אפילו אם המתנה ננטשה על ידי המעניק, היא עדיין משהו שלו. באמצעות המתנה יש לנותן אחיזה על המקבל, כשם שבדרך זו תהיה לו, כבעלים, אחיזה גם על מי שיגנוב את החפץ... הענקת דבר לאדם היא הענקת חלק מתוך עצמך... קבלת דבר-מה מידי אדם פירושה קבלת משהו מתוך מהותו הרוחנית ונשמתו (מוס, מסה על המתנה, רסלינג, 47:48) כשחושבים על מערת המכפלה, נדמה לי שדבריו של מוס מונחים בפשט הסיפור. כשאברהם אבינו מסרב למתנתו של עפרון, הוא מסרב למערכת היחסים המתחייבת מן המתנה: היטמעות בתוך החברה החיתית-כנענית. לאורך כל מסעותיו בארץ ישראל, אברהם עקבי בנקודה הזו. הוא מסרב לקבל כסף ממלך סדום, ויחסיו הסבוכים עם אבימלך נחתמים בכרית שאין בה מתנות אלא הסכמה בדבר יחידות אוטונומיות, המקיימות חיים נפרדים במרחב משותף. נפידותו של אברהם מותאמת לחייו הנוודיים – ליכור לת להיפרד ממרחב מסוים ולעבור למקום אחר, כפי שנעשה עם לוט. הסירוב למתנה נצרך במיוחד ברגע הקניין הראשון, רכישת המערה בחברון.

באופן פנימי יותר, אברהם איננו מעוניין במהותו הרוחנית של עפרון, המייצג את הילידיות הכנענית הקשורה לאדמה ולפולחן האדמה. על פי ספר הוזהר, אברהם נתקל במערת המכפלה זמן רב לפני פטירתה של שרה. הוא רצה את המערה משום שראה שם את אורו של אדם הראשון, והבין שזהו מרחב בלתי רגיל: שער המחבר בין האדמה הזו למה שמעבר לה, ומאז "לבו ורצונו היו תמיד במערה" (וזהר חיי שרה, קכ"ז ע"א). על פי הוזהר, מותה של שרה היה רק תואנה שנועד להסתיר מפני החיתים את תשוקתו העזה של אביהם למקום המערה, כדי שהמחיר לא יהיה גבוה מדי. ראיית האור במקום היא גם הסימן לבעלות הרוחנית עליו – עבור עפרון זו סתם אדמה חשוכה.

כי אין דבר מתגלה אלא לבעליו, ומשום זה רק לאברהם נתגלה ולא לעפרון. לאברהם התגלה משום שלו הייתה, ולעפרון לא נתגלה משום שלא היה לו חלק בה ולא היה רואה בה אלא חושך, ועל כן מכר אותה (שם).

כניסתו של אברהם למערה מתוארת כמעשה תיקונה של האנושיות עצמה: במפגש שמתרחש בין אברהם לאדם, אדם מספר לו כי הוא נטמן כאן עד שבא אברהם ונותן לו קיום. אברהם מתפלל עליו שלא יבוש לעולם, מחזיר אותו ואת חווה לנוח בקבריהם. כך, אברהם חושף את הסוד החבוי בעומקה של המערה ומניח את המציאות על מקומה.

נדמה שיסודות הקיום שלנו נמצאים בסיפור הזה – הקשר המורכב לעמים והרצון להתברל, האדמה כמי חסום וכשער לעולם שמעבר, הזכות להיות והיכולת ללכת, הקניין והזיכרון.

השיבה הגדולה

אין עוד אתר בעולם כמו מערת המכפלה – מבנה המשמש לתפילה כבר אלפיים שנה ברציפות. בני

ד"ר ג'דעון אלעזר הוא מרצה וחוקר באוניברסיטאות אריאל וברא"ל. המאמר מתבסס על עבודת שדה עבור מ"פ אזורי מזרח: יהודה ושומרון, בשיתוף פרופ' מרים ביליג